

Provázání jazyka a teologie Františka Sušila v jeho komentáři a překladu Nového zákona*

Jiří Janalík

S osobností Františka Sušila¹ má náš národ stále ještě nevyrovnaný účet. Odkaz, který tato postava v dějinách naší vlasti zanechala, ještě není zdaleka vytěžen, přesto se zdá, že o tyto duchovní a intelektuální hodnoty není valný zájem. Nejedna umělec rád sáhne po lidové písni, kterou lze nalézt v jeho sborníku *Moravských písní*, nebo si přečte nějakou jeho znělku či pojednání v dobovém časopise. Co se však týká Sušilovy biblické teologie, systematictější práce chybí. Přitom překlad a výklad Nového zákona bylo (alespoň z pohledu Sušilova) nejzásadnější dílo, kterému Sušil věnoval nejvíce energie i času a o kterém také prohlašoval, že je jeho životním úkolem.²

Abychom mohli objektivně hodnotit Sušilův překlad a komentář z pohledu provázanosti teologie a naší mateřštiny, není možné výsledné dílo poměřovat jen pomocí současných měřítek. Mohlo by se nám pak snadno stát, že bychom ztratili kus historie, která promlouvá až do současnosti. Podívejme se v krátkosti, co původně František Sušil zamýšlel a jaké byly jeho hlavní motivace k vytvoření tak rozsáhlého díla.

* Studie byla podpořena z grantu Interní grantové agentury Univerzity Palackého IGA_CMTF_2019_005 „Křesťan a současná společnost“.

1 František Sušil (14. června 1804 – 31. května 1868) byl přední národní buditel, sběratel moravských lidových písní, překladatel, myslitel, básník a teolog. Od roku 1837 až do své smrti působil jako profesor Nového zákona na Brněnském alumnátu. Měl poměrně výrazný vliv na národní uvědomění na Moravě a svou činností (ať už sběratelskou nebo biblistickou) usiloval o posílení národního sebevědomí obyvatel Moravy.

2 „Položil jsem sobě za úkol života, dá-li Bůh, obšírným výkladem Nového Zákona vel. duchovenstvu posloužit, kterážto práce teprva po mnohých letech k žádanému cíli přivedena býti může.“ Pavel Julius VYCHODIL – František SUŠIL, *Z doby Sušilovy: sbírka dopisů*, Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, [1917], s. 23. Dopis je zaslán redakci Časopisu katolického duchovenstva (Václavu Pešinovi z Čechorodu) 9. července 1838. První Sušilův překlad a výklad (Evangelium sv. Matouše) vychází až v roce 1864, tedy opravdu se jednalo o celoživotní dílo.

Předně tu máme jeho výrok z dopisu Karlu Vinařickému z dob, kdy už více než třiadvacet let působil na postu profesora Nového zákona na Brněnském alumnátu:

Veškeren 80milionový národ slovanský nemá posud theologie! U Rusů tepruv v nejnovejších dobách toho něco počalo, u jiných nalézají se populární knihy pro největší potřeby denní; vědy theologické nikde není, a Poláci, ač v básnictví mohou se měřiti s velikými národy jinými, tuto za námi ostali.³

Těchto pár řádek má nemalou vypovídající hodnotu. Důležité je Sušilovo postesknutí, že Slované nemají teologii. Zkráceně, jak z dalšího textu vyplývá, popisuje situaci, kdy systematicky vytvořené theologické spisy v nějakém slovanském jazyce prakticky neexistují. V našich zemích se veškerá odborná literatura čerpala vesměs z německy psaných knih a většinou z německých škol⁴. Ani není divu, čeština v první půli 19. století nebyla jazykem vzdělců ani nebyla jazykem, ve kterém by se publikovalo cokoli vědeckého. Sušilovi však nešlo jen o snahu dokázat, že čeština je schopna vyjádřit totéž co němčina, vždyť pak by stačilo jen překládat německé autory. Šlo o víc. Byla tu snaha vytvořit svébytný theologický aparát, který by lépe odpovídal mentalitě a zkušenostem našeho národa, nebo alespoň Slovanů jako celku. Nezapomínejme na to, že Sušilovi stále v srdci rezonovala vzletná předmluva z Tomsova slovníku o zatím neznámém určení Slovanů⁵. Dále z útržkovitých vzpomínek, které nám zanechali Sušilovi přátelé⁶, vyplývá, že jeho mysl byla zcela podřízena následující úvaze: pokud mají Slované něco hodnotného v budoucnu dokázat, pak jedině ve spojení s církví. A bylo velmi těžko představitelné, že by se spojení s církví (ať už světovou nebo místní)

³ VYCHODIL – SUŠIL, *Z doby Sušilovy*, s. 455. Dopis je datován k 21. červenci 1861.

⁴ Výjimku tvoří snad jen Bernard Bolzano, který tvořil svá díla na našem území a pod vlivem místních kulturně-historických poměrů. Některá jeho díla byla Sušilovi k dispozici v knihovně brněnských minoritů. Ovšem ta byla napsána též německy.

⁵ Srov. Pavel Julius VYCHODIL, *František Sušil: životopisný nástin*, Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1898, s. 17.

⁶ „Buďte především ušlechtilí křesťané, vzorní duchovní a pak budete snadněji i horlivými a věrnými milovníky národa; nebo jedno bez druhého ani obstáti nemůže, ana církev není mimo národy, nýbrž pro národy a v národech.“ *Listové sv. Pavla apoštola. Díl II*, ed. František SUŠIL – Matěj PROCHÁZKA, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871. s. 418. V uvedeném knize kromě Sušilova překladu a výkladu je na konci zařazen i Sušilův životopis z pera Sušilova nejbližšího kolegy Matěje Procházky.

upevňovalo skrze teologii produkovanou jiným národem, se kterým navíc nebyly v historii vždy optimální vztahy.

Ostatně právě to, že církev na Moravě poprvé zakořenila díky slovanským věrozvěstům, bylo dalším mocným impulzem, který Sušila doslova tlačil k tomu, aby se všemi způsoby snažil podporovat tvorbu jeho národa ve vlastním jazyce. Avšak i po mnoha staletích neviděl valné ovoce, snažil se tedy sám jít příkladem a napomoci tvorbě teologického aparátu a obohatit jazykový aparát teologické oblasti, v níž se cítil být nejerudovanější, tj. především v biblistice.

Dalším motivem pro Sušilovu tvorbu překladu a komentářů byla touha po povznesení a rozšíření mateřského jazyka. Velmi dobře si byl vědom, že jazyk se upevňuje a rozvíjí v životě jednotlivce především četbou. Proto mu velmi záleželo na vybraném slohu, vznešených formulacích, bohatém slovníku. Jako by doufal, že když kněží nebo zbožní laici budou číst jeho překlady a komentáře, něco z jazykových vyjádření a teologických formulací se v nich uchytí a zakoření. Nejen s odstupem doby, ale už v Sušilově době se ukázalo, že čtenáře svého díla poněkud přecenil. A to nejen v jejich schopnostech podřídit se zvláštnímu slovosledu a novotvarům, ale i v jejich touze po prohloubení teologického vědění. Tak náročnou oběť studiu teologie často, ke své vlastní škodě, neholdali přinést.⁷

1. OBTÍŽE SE SROZUMITELNOSTÍ TEXTU

Pravděpodobnou hlavní příčinou nezájmu o Sušilovy komentáře k Novému zákonu je jejich obtížná čitelnost. Když vezmeme do rukou kteroukoli část Sušilova překladu a výkladu Nového zákona, již po pár řádcích čtení se dostaví pocit určité nesnáze, přestože touha číst dál zůstává. Na jedné straně totiž vnímáme, že držíme v rukou dílo, které má těžko měřitelnou hodnotu (a to na prvním místě teologickou dále historickou, ale i lingvistickou a v neposlední řadě i vlasteneckou). Na straně druhé se však vtírá neodbytná otázka, co je příčinou výše zmíněné obtížné čitelnosti.

⁷ Díky spolupracovníkovi Matěji Procházkovi a jeho učebnicím se pak některá slova ze Sušilova slovníku do české teologické terminologie skutečně dostala. Alespoň v tomto smyslu se vyjadřuje P. J. Vychodil. Srov. VYCHODIL, *František Sušil*, s. 283.

Důvodů, které byly už mnohými analyzovány, je několik: mnoho slov, která současná čeština nezná, nebo je používá v jiném významu, časté hromadění synonym, složitá souvětí a nezvyklý slovosled připomínající spíše slovosled latinský nebo německý, vzletné až anakolutní formulace, absence jakéhokoli rozumného členění nebo nadpisů, chybění poznámkového aparátu a zdrojů informací⁸, absence hodnocení významu té či oné připomínky⁹, časté odkazy na vysvětlení v předchozích dílech¹⁰ apod.¹¹

Kromě těchto obtíží se ještě navíc přidává vysoká chybovost textu (dnes jen těžko přijatelná) způsobená mimo jiné i tím, že Sušilovy originály byly psány velmi úsporným písmem s minimálními roztupy mezi slovy i řádky, takže přepisovači (kteří měli text přepsat do čitelné formy a pocházeli výhradně z řad alumnů studujících na Brněnském alumnátě¹²) snadno zapsali slovo jiné, které jim slovo Sušilovo nejvíce připomínalo. Tak se mohlo i stát, že vytvořili i nezamyšlený novotvar.

Nemálo pak přispěli i sazeči v tiskárně, nad jejichž prací si Sušil také povzdchl.¹³ Na některých místech se tak člověk setká s malým písmem tam, kde by očekával velké a začne hodnotit, zda je to záměr nebo chyba¹⁴, jinde chybí čárky mezi větami (což Sušil už ani neřešil ve snaze

⁸ Zdroje pocházející od svých současníků neuvádí prakticky nikdy, doplňuje pouze jakési orientační souřadnice děl církevních otců, středověkých nebo novověkých svatých.

⁹ Text komentáře je monolitický blok, který nepoužívá různé typy písem, pouze citace bývají kurzívou, ale nepoužívá se ani podtržení, tučné písmo, odsazení. Jediným prvkem členění tak zůstává pouze nepřilíš časté rozdělení do anonymních odstavců.

¹⁰ Toto se týká prakticky výhradně synoptických evangelií.

¹¹ Sušilův obdivovatel Timoteus Vodička poznamenává na adresu Sušilova komentáře: „...také v něm se uplatňuje Sušilovo jazykové novotaření na škodu jeho užitečnosti.“ Timoteus Vodička, *František Sušil*, Brno: Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1946, s. 68. Mnohem odvážnějším kritikem byl Miroslav Hýsek: „plní jej obšírnými odbočkami jazykovými, kde slovníkářsky hromadí synonyma – obraty starší a nově utvořené –, reprodukcí obsahu evangelia, poukazy na církevní spisovatele, různými vysvětleními, mravoučnými reflexemi, tak že se mění v novozákonní encyklopedii, ve které se vlastní věc téměř ztrácí. [...] pozbývá na ceně tím více, že Sušilův jazyk, jak poznáme, jest pln novotvarů...“ Miroslav Hýsek, *Literární Morava v letech 1849–1885*, Praha: nákladem vydavatelského družstva Moravsko-Slezské Revue, 1911, s. 60.

¹² Srov. VYCHODIL – SUŠIL, *Z doby Sušilovy*, s. 473.

¹³ Srov. tamtéž, s. 477.

¹⁴ Např. když v Janově prologu narazíme na Slovo a slovo, tak se nutně musíme začít ptát, zda tím Sušil nechtěl sdělit nějaký svůj teologický závěr. Co hůř: když se tato věc vyskytne v obou vydáních Janova evangelia navíc s tvrzením, že v druhém vydání došlo k opravám, pochybnost narůstá. Je třeba se začít do komentáře, kde se už Slovo

dožít se vytištění¹⁵), najdou se i otočená písmena (na místo *u* písmeno *n* a obráceně).

Nakonec je tu ještě jeden opomíjený fakt, že totiž celý komentář vznikl téměř třicet let v období, kdy se čeština díky stále rostoucímu písemnému projevu, který na Moravě až do třicátých let 19. století prakticky neexistoval¹⁶, poměrně překotně rozvíjela na mnoha frontách, a to především co do odborné slovní zásoby, ale i ve větné stavbě, v používání přechodníků, přejímání slov od jiných slovanských národů, a nelze prakticky identifikovat, do jaké míry Sušilův jazyk zůstal po dobu celých třiceti let konzistentní.¹⁷

Vzhledem k dalšímu vývoji našeho jazyka je zřejmé, že s přibývajícími roky bude pro další generace čtení Sušilova díla stále obtížnější. Hodláme se zde některým těmto výtkám a negativním hodnocením věnovat a pokusíme se v ní pomocí určité rekonstrukce Sušilova uvažování ukázat na možné příčiny.

K tomu, abychom mohli objektivně hodnotit, která slova Sušil skutečně vytvořil a s jakým významem, nám výborně poslouží Česko-německý slovník Františka Štěpána Kotta¹⁸, který zhruba reflektuje stav češtiny a význam jejích slov v době krátce po Sušilově smrti. Na rozdíl od Jungmannova slovníku má tu důležitou vlastnost, že u slov, které Sušil použil, nebo dokonce vytvořil, uvádí zkratku SŠ. spolu s lokací onoho slova, tedy v kterém Sušilově díle bylo slovo použito a v jakém významu. Tento slovník zde budeme hojně využívat.

Z díla Pavla Vychodila o Františku Sušilovi se dozvídáme s odstupem třiceti let o Sušilově práci na poznámkách k Novému zákonu. Velmi podrobně vypisuje způsoby a metody, které Sušil použil.¹⁹ Z dnešního

píše výhradně s velkým písmenem, ale nejistota, zda nejde o chybu v komentáři definitivně odpadá, až když člověk z komentáře porozumí Sušilovu pojetí Nejsvětější Trojice a významu, který přikládá termínu Slovo. Srov. *Evangelium svatého Jana*, ed. František Sušil, 2. vyd., Praha: Dēdictví sv. Prokopa, 1886, s. 12.

¹⁵ Srov. VYCHODIL – SUŠIL, *Z doby Sušilovy*, s. 546.

¹⁶ Srov. VYCHODIL, *František Sušil*, s. 26–27.

¹⁷ Takovým zřetelným případem je slovo *nóbrž*, které je běžné v Sušilově korespondenci ze třicátých let a později zcela vytlačeno slovem *něbrž* nebo *nýbrž*.

¹⁸ František Štěpán KOTT, *Česko-německý slovník zvlášť grammaticko-fraseologický*, Praha: F. Šimáček, 1878–1893. Tento slovník má však ještě tři dodatky, které je třeba vždy též prohledat, protože právě v nich se může vyskytnout slovo, jež se do předchozích vydání nedostalo.

¹⁹ Výklad na více než třiceti stranách je velmi důkladný. Snad uspokojí každého zvědavého filologa. Srov. VYCHODIL, *František Sušil*, s. 279–322.

pohledu je však už velice nesnadné zjistit, jaký původ má které slovo. Vychodil se ve své knize snaží odpovědět na kritiku oné překotné tvorby popsáním Sušilovy motivace. Jazyk se v té době bujně rozvíjel. Odborná terminologie ve všech vědách (v teologii to platilo dvojnásob) potřebovala odpovídající slova a Sušil vycítil příležitost jazyk zpestřit a obohatit. Hodnoceno z dnešního pohledu, tento jeho pokus vedl nakonec k tomu, že jeho poznámky (a místy i překlad) jsou pro běžného obyvatele České republiky v 21. století v mnohém nesrozumitelné nebo alespoň obtížně čitelné.

Pro podrobné studium Sušilových komentářů je třeba určitého času k tomu, aby si čtenář osvojil nejen zvláštní slovosled, ale i schopnost správně rozklíčovat význam některých výrazů a vazeb. Pro ukázkou zde uvedeme krátký výsek komentáře k Lk 14,2–5:

Vodnatelný ten mlčičky se choval neopováže se prosití Pána o uzdravení, pro sobotu a pro fariséy; ale přibyl, aby Pán uhlédna jej nad ním smiloval se samoděk a neduhu sprostil jej. *Odpověď Ježíš dí: Dovolujeli se v sobotu uzdraviti?* Text řecký dokládá: *čili nic?* Slovo *odpověditi* se táhne k myšlenkám farisěů, povstalým v nich při vyskytnutí se neduživce. Oni *mlčeli* do úzkých a do chobotu otázkou tou uvedeni byvše. [...] Poráží je vlastním jich jednáním, důvod veda od menška k většku.²⁰

Pokud čtenář vstřebá Sušilův styl, může bez diskuze čerpat z velkého pokladu, ovšem objektivně vzato, některé problémy s porozuměním textu zůstávají a pravděpodobně zůstanou navždy.

Asi nejzávažnějším problémem je Sušilova obliba „úsporné“ spojky *an*, která se vyskytuje průměrně jednou až dvakrát na každé straně komentáře. Když se podíváme do Kottova česko-německého slovníku, zjistíme, že tato spojka měla neuvěřitelnou šíři významů, a některé navíc nejsou zaměnitelné. Kott vysvětluje etymologický vznik této spojky spojením původně dvou slov „a on“. Lze ji používat jen ve spojení se třetí osobou (mn. i jedn. čísla) a liší se podle rodu (*ana* = *a ona*; *ano* = *a ono*; *ani* = *a oni*; *any* = *a ony*). A následně vypisuje všechny její významy: *tedy; a, ba; kterak, že, ježto; když; kdežto, ačkoli; protože, poněvadž; zatím, ale, však*.²¹ Při takové významové šíři se lze většinou jen dohadovat, v jakém významu ji Sušil zrovna použil. A je třeba dodat, že Sušil v různých

²⁰ *Evangelium svatého Lukáše*, ed. František Sušil, 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1865, s. 139.

²¹ Jak vidíme, může tedy zastupovat jak spojky souřadící (a to ve významu odporovacím, stupňovacím, vysvětlovacím, příčinném i důsledkovém), tak podřadící. Srov. Franti-

kontextech využíval plnou šíři významů této spojky. Když tuto spojku použil, samozřejmě věděl, v jakém významu, ovšem čtenáři, ještě navíc se značným dobovým odstupem, to zdaleka jasné být nemusí a někdy to ani sebelepší jazykovou analýzou není možné zjistit. Většinou se zdá její význam pochopitelný z kontextu, ale občas se stane, že čtenář musí volit mezi významem *když* a *ačkoli* a příležitostně i *poněvadž* nebo *protože*. Ovšem každé z těchto slov ovlivňuje význam věty nebo celého souvětí, což ovlivňuje hodnocení nejen věcného, ale nezřídka i teologického významu celého tvrzení!

Například v úvodu k Janovu evangeliu se píše: „Následuje svátek pátý 10,22. posvícení v zimě, kdež Pána, an důstojnost svou zastává, opět kamenovati chtějí.“²² Nahradíme-li spojku *an* spojkou *když*, pak se jedná o čistý popis, co se dělo, když Ježíš obhajoval/zjevoval svou božskou důstojnost. Nahradíme-li ji spojkou *ačkoli*, už se zde poukazuje na zatvrzelost a zaslepenost těch, kteří chtějí Ježíše kamenovat. Nahradíme-li ji spojkou *poněvadž* nebo *protože*, podsouvá se důvod kamenování těm, kteří Ježíše spontánně odsoudili při obhajobě/zjevení jeho božství. Všechny tři významy jsou možné, přesto je nepravděpodobné, že by Sušil, když tento text tvořil, je měl všechny na mysli a chtěl je všechny současně prezentovat. Redukcí na spojku *an* se nám Sušilův původní záměr ztrácí.

Další obtíží jsou počestěná slova přejatá nebo odvozená z jiných slovanských jazyků, jejichž úkolem bylo na prvním místě opět rozšíření slovní zásoby. Nejčastěji, jak se zdá, takto přejímal z polského jazyka.²³ Zde je několik nepoužívanějších případů: *zbrodně*²⁴ (z polského slova *zbrodnia* – zločin), *zazdrost* (z polského slova *zazdrość* – žárlivost, závist), *ubolávat*²⁵ (z polského slova *ubolewać* – litovat, oplakávat, želeť).

šek Štěpán Kott, „An,“ in *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl první, A – M*, Praha: F. Šimáček, 1878, s. 25.

²² Zde navíc přistupuje ještě z dnešního pohledu nejasný význam slova *zastává*. Dnes bychom dali zřejmě přednost buď slovu *obhajoje* nebo *odhaluje*, jež opět mají různý význam. *Evangelium svatého Jana*, ed. František Sušil, s. 11.

²³ Je vysoce pravděpodobné, že nejvíce slov přejal ze slovenštiny, ovšem vzhledem k silné provázanosti Sušilovy mateřštiny se slovenštinou v oblasti Jižní Moravy, se dá jen stěží určit (a značně to přesahuje rámec tohoto článku), která dnes již čistě slovenská slova zde byla v jeho době domácí a která nikoli.

²⁴ *Evangelium svatého Jana*, ed. František Sušil, s. 138.

²⁵ Tamtéž, s. 61.

V ojedinělých případech však bylo třeba do jiného slovanského jazyka sáhnout pro slovo, které našemu jazyku zcela chybí a Sušil je přesvědčen, jak se dočteme níže, že je třeba jím náš jazyk obohatit. Nejvýraznějším zástupcem takových slov je výraz *pletský*²⁶ (z ruského slova *плотский* – tělesný) a od něho odvozená slova *pleť*, *vpletění*, *vpleťba*²⁷.

V neposlední řadě komplikují čtení komentáře slova, která si Sušil možná jen odvodil z nějakého jazyka, nebo na ně narazil, když procházel naší zemí a sbíral lidové písně. Nejčastěji používaným slovem odpovídajícím této charakteristice je slovo *pochot*²⁸ – žádost, rozkoš; a jeho odvozeniny, např. *pochotivost*²⁹ – žádostivost. Když pak čtenář narazí v textu na spojení dvou takových slov, často váhá, v jakém jazyce je vlastně komentář napsaný. Můžeme se totiž v komentáři setkat se Sušilovým soulovím: *pleťské pochotě*³⁰, což má pravděpodobně znamenat *tělesné žádosti*, nebo *tělesné rozkoše*, nebo žádost těla.

2. OBOHACOVÁNÍ ČESKÉHO JAZYKA

Jak již bylo v úvodu poznamenáno, jedním z vedlejších důvodů, proč Sušil toužil napsat komentář k Novému zákonu, byla snaha obohatit nenásilnou formou mateřský jazyk o nová slova, či slovní obraty. Jak je patrné z toho, co jsme již uvedli, nezřídka využil svou znalost ostatních slovanských jazyků, ze kterých si některé výrazy vypůjčoval a počesťoval je. Rovněž pro něj byla zásadní zkušenost českého obroditele Vincence Žáka³¹, se kterým se během svého studia na alumnátu často dostával do sporu právě kvůli Žákovu nešťastnému přístupu k tvorbě nových slov, která nevycházela z běžné mluvy ani z potřeb jazyka, a tak se neuchytila.

²⁶ Tamtéž, s. 52.

²⁷ Tamtéž, s. 15.

²⁸ Tamtéž, s. 147.

²⁹ *Evangelium svatého Lukáše*, ed. František Sušil, s. 167.

³⁰ *List sv. Pavla k Židům, listy sv. Jakuba, Petra, Jana a Judy, Zjevení sv. Jana*, ed. František Sušil, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1872, s. 276.

³¹ Vincenc Pavel Žák (1797–1867) – diecézní kněz, moravský buditel, představitel tzv. jazykového separatismu usilujícího o přiblížení spisovné češtiny moravské lidové mluvě, překladatel a autor učebnic. Od roku 1820 až do roku 1853 působí v Brně v různých farnostech, vyučuje češtinu a náboženství. Jako předseda filologického odboru Moravské nár. jednoty sv. Cyrila a Metoděje usiloval o zrovnoprávnění češtiny a němčiny na školách. Srov. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, ed. Jiří Opelík, Praha: Academia, 2000, sv. 4/II, s. 1810.

Sušil tedy znal mnohá úskalí tvorby nových slov, a proto velmi pečlivě studoval Jungmannův slovník, jiné staré slovníky, starší překlady Bible a snažil se slova tam nalezená znovu oprašovat a používat.

2.1 Tvoření nových slov podle existujících vzorů

Jeden ze způsobů, jak Sušil tvořil nová slova, bylo napodobování existujících slov pouze se záměnou kořene. Můžeme tuto metodu nazvat *tvořením podle vzorů*. Typickým příkladem slov vytvořených podle vzoru jsou slova *okrálet*³², *odomět*³³. Na základě slov vyjadřující změny stavu, pozice nebo nabytí něčeho, jako např. *onemocnět*, *otěhotnět*, *obohatit*, rozhodl se Sušil podobným způsobem využít tento princip i u dalších slov. Ve výše uvedených dvou případech tedy pro vyjádření přijetí královské hodnosti, resp. že rodina Marie Magdalské z Magdaly pocházela, než v Betánii zakoupila (nebo jinak získala) dům – tedy *odoměla*.

Podobný princip používal i u podstatných jmen vyjadřujících nějakou specifickou činnost. Jako se běžně používá slovo *platba* pro označení procesu placení za zboží či služby, nebo slovo *výstavba* jako označení procesu vytváření stavby, tak využívá Sušil tohoto principu pro vytvoření nového slova *kaditba*³⁴, které má označovat proces pálení kadidla při náboženských obřadech, nebo slova *mazba*³⁵, které zase označuje proces mazání olejem (např. Ježíšových nohou nebo hlavy resp. celého těla po jeho smrti). Trochu mimo stojí slovo *pokusba*, které nevyjadřuje proces, ale období zkoušky, pokušení.³⁶ Podobně výše zmíněné slovo *vpletba* nepopisuje proces vtělení, ale období od Ježíšova *vpletění* (vtělení) dále.³⁷

³² Použito ve výkladu podobenství o hřivnách, kde bohatý člověk odcestoval, aby přijal královskou hodnost. Srov. *Evangelium svatého Lukáše*, ed. František Sušil, s. 183.

³³ *Evangelium svatého Matouše*, ed. František Sušil, s. 2. vyd., Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871, s. 371.

³⁴ Tamtéž, s. 9.

³⁵ Tamtéž, s. 83.

³⁶ „Dnové ti jsou dnové pokusby, an nejedni bludaři přicházejí a na místo církve pravé církevní svou a pravdičku svou na místo věkostálé pravdy Boží lidem nastavovati chtějí.“ Tamtéž, s. 171.

³⁷ Doklad toho, jaký význam tomuto slovu přikládal sám Sušil lze najít v jeho komentáři k Janovu evangeliu a dostaneme se k tomu v podkapitole 3.3. Srov. *Evangelium svatého Jana*, ed. František Sušil, s. 15.

Poněkud kuriózní případ tvorby slova podle vzoru představuje Sušilovo slovo *hnátolom*³⁸. Pravděpodobným vzorem je v tomto případě slovo *kamenolom* (pouze se zamění kámen za část těla). Ovšem zatímco slovo *kamenolom* označuje místo pro těžbu kamene či jiných nerostů, tak *hnátolomem* je míněn proces fyzického lámání kostí dolních končetin odsouzcům na kříži za účelem urychlení jejich skonu. Navíc toto slovo v praxi snad ani nenajde využití jinde než ve zmíněné pasáži evangelia. Sušilovi muselo být jasné už když ho vytvořil, že se tento slovní výtvar v běžném jazyce nemůže uchytit. Kottův slovník toto slovo uvádí až v dodatku.³⁹

2.2 Tvoření slov skládáním

Dalším využívaným principem tvorby nových slov bylo pro Sušila skládání slov. Vzhledem ke všude přítomné němčině to ani není příliš překvapivé. Nacházíme tak v komentáři slova *drahomaz*⁴⁰ (ve významu vzácná vonná masť); *duchopyšenec* nebo *psychoduch*⁴¹ (pyšný člověk, pyšný v duchu); *lichoprorok*⁴² nebo *lichomesiáš*⁴³ (lživý, falešný prorok, mesiáš); *ženorozenec*⁴⁴ (ten, kdo se narodil ze ženy) a další. Opět to byly pokusy, které neměly velkou naději na prosazení. Zejména posledně uvedené slovo, které lze opravdu použít pouze na tom místě evangelia, kde Ježíš mluví o velikosti Jana Křtitele.

2.3 Tvorba podstatných jmen ze sloves

Zdá se, že vytváření nových podstatných jmen ze sloves bylo obzvláštní Sušilovou zálibou. Takovým emblematickým případem je jedna strana ze Sušilova překladu a výkladu, kde se vyskytují hned tři takto vytvoře-

³⁸ Srov. tamtéž, s. 291.

³⁹ Srov. František Štěpán KOTT, „Hnátolom,“ in *Česko-německý slovník zvlášť grammaticko-fraseologický. Díl šestý – Dodatky D–N*, Praha: František Šimáček, 1890, s. 314.

⁴⁰ *Evangelium svatého Lukáše*, ed. František Sušil, s. 83.

⁴¹ Obě slova srov. tamtéž, s. 25.

⁴² Tamtéž, s. 72.

⁴³ Tamtéž, s. 171.

⁴⁴ Tamtéž, s. 10.

ná slova⁴⁵. Přímo v překladu úryvku evangelia Lk 6,39–45 Sušil důsledně používá místo slova *tříška* slovo *drásta*. Slovo *drásta* neobsahuje ani Jungmannův slovník. Kottův slovník ho sice má, ale až ve druhém dodatku.⁴⁶ Je zřejmě založené na slovese *drastit*, což znamená *drsnit* nebo *drápat* (*něco*) nebo i *třepit se* (jak prý říkávaly švadleny: „Tady se mi to drastí.“ tj. *třepí*)⁴⁷. V komentářích pak používá slovo *vyštěrbka* ve významu *chyba*, *vada*, *blud*. Slovo, které opět Sušil odvodil od slovesa *vyštěrbiti*, což znamenalo *zhřešiti*, *poblouditi*. Toto sloveso popisuje jak Jungmann (ovšem v původním významu jako chybění něčeho, jako třeba nerovnost, zub na kose nebo srp) a pak v uvedeném významu Palacký ve svých Dějinách. Není bez zajímavosti, že sloveso *vyštěrbiti* používá Sušil napříč celým Novým zákonem pro vyjádření odchýlení se od pravého učení.⁴⁸ Třetím podobně odvozeným slovem je *oplynulost*, což je odvozenina od slovesa *oplynouti*⁴⁹ nebo *oplouti*⁵⁰. Tato dvě slovesa byla však nakonec z češtiny vytlačena jediným slovesem *oplývat*.

Mnoho takto vytvořených slov po delším čtení čtenář už přechází bez pozastavení. Většinou proto, že dané slovo má na témže řádku vypsána synonyma, nebo je zřejmé jejich odvození ze známého nebo alespoň známějšího slovesa.

3. ÚPRAVY A OPRAVY BIBLICKÝCH TEXTŮ A MODLITEB

V době Sušilově (a již dlouho před jeho narozením) byla Vulgata brána jako uznávaný referenční text⁵¹, který byl citován v církevních dokumen-

⁴⁵ Srov. *Evangelium svatého Lukáše*, ed. František Sušil, s. 75.

⁴⁶ Kott navíc uvádí jediný pro Sušila možný výskyt tohoto slova, a to sice v díle *Nová rada* od Smila Flašky z Pardubic, který své dílo publikoval již ke konci 14. století. Srov. František Štěpán KOTT, „Drásta,“ in *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl sedmý – Dodatky O–Ž, 2. Dodatky A–Ž*, Praha: František Šimáček, 1893, s. 1236.

⁴⁷ Srov. František Štěpán KOTT, „Drastiti,“ in *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl první, A–M*, Praha: František Šimáček, 1878, s. 302.

⁴⁸ Srov. František Štěpán KOTT, „Vyštěrbiti,“ in *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl čtvrtý, T–Y*, Praha: František Šimáček, 1884, s. 1138.

⁴⁹ Srov. František Štěpán KOTT, „Oplynouti,“ in *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl druhý, N–P*, Praha: František Šimáček, 1880, s. 388.

⁵⁰ Srov. František Štěpán KOTT, „Oplouti,“ in *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl druhý, N–P*, Praha: František Šimáček, 1880, s. 388.

⁵¹ Jednalo se o Klementinskou Vulgatu (*Vulgata Clementina*) z r. 1592, která se stala standardním vydáním bible pro latinsky hovořící církev až do roku 1979 (tzv. *textus receptus*), kdy byla promulgována Nova Vulgata.

tech, používal se při liturgii a z ní se tradičně vycházelo i při překladu Písma do národního jazyka. Vědělo se ovšem, že ne vše je ve Vulgátě přeloženo z řečtiny optimálně. I mezi katolickými badateli 19. století se objevovali tací, kteří volali po přiklonění se k řeckým rukopisům v některých zvláště křiklavých místech. Jedním z takových badatelů byl Jan Krbec⁵², od něhož se nám zachovalo několik dopisů adresovaných Františku Sušilovi⁵³. Vyjadřuje krajní nespokojenost nad některými výrazy v katolických překladech, které vycházely právě z chybně přeložených míst Vulgáty. Současně prosí Sušila, aby se pokusil zmiňované poznatky zohlednit ve svém novém překladu a tyto chyby, pokud možno, napravit. Nevíme, do jaké míry Sušil popřál sluchu svému kolegovi a nakolik svému vlastnímu jazykovému citu. Jisté však je, že mnohé úpravy provedl a v komentáři nebo v předmluvě zdůvodnil. I přes všechna vysvětlení a rozumné důvody se často tyto úpravy setkaly s odporem u recenzentů a ve své době se neujaly, přestože jazykově jsou nejen přijatelné, ale také oprávněné.

Než se budeme věnovat konkrétním případům, je třeba ještě zmínit, že nejen v nekatolických kruzích se Písmo překládalo přímo z řeckých rukopisů. Výjimkou v kruzích katolických byl nepříliš známý filolog a katolický kněz František Novotný z Luže, který v roce 1810 vydal svůj vlastní překlad čtyř evangelií. Tento překlad nejenže byl proveden přímo z řeckého jazyka, ale dokonce disponoval jakýmsi aparátem, ve kterém byly uvedeny varianty podle různých rukopisů, které měl Novotný k dispozici⁵⁴. I toto dílo měl Sušil ve své knihovně⁵⁵ poté, co ho v roce 1843 převzal od svého učitele a obrozence Dominika Františka Kynského⁵⁶.

⁵² Jan Evangelista Krbec (1791–1857), zpovědník u sv. Víta v Praze. Srov. VYCHODIL – SUŠIL, *Z doby Sušilovy*, s. 313–329.

⁵³ Celkem se zachovalo sedm velmi obsáhlých dopisů plných zajímavých gramatických postřehů a srovnání.

⁵⁴ Podrobný rozbor a hodnocení tohoto díla vyšlo v roce 2018 v samostatné monografii: JOSEF BARTOŇ – ROBERT DITTMANN, *Český obrozenec překládá písmo: překladatelské dílo Františka Novotného z Luže – edice Janova evangelia*, Praha: Scriptorium, 2018.

⁵⁵ V knihovně brněnských minoritů je toto dílo zachováno jak se Sušilovým, tak s Kynského podpisem a u obou podpisů je ještě navíc uveden rok převzetí. Ve výše uvedené Bartoňově monografii je možno nalézt fotografie těchto podpisů.

⁵⁶ Dominik František Kynský (1777–1848) – piarista, překladatel poezie (Gresset, Lessing, Horatius), prózy (Lukianos), náboženské a vzdělávací literatury, básník a prozaik. V letech 1809–1821 působil na filozofickém ústavu v Brně, v těchto letech je nejvíce obrozenecky tvůrčí, až do roku 1830 bydlel v brněnském minoritském klášteře. Svými

3.1 Opravy modliteb

Sušilova touha po věrném a přesném překladu vedla k tomu, že se nebál zasáhnout i do textů, které běžný věřící znal z každodenních modliteb. U recenzentů a cenzorů se však setkal s (pro něj nečekaným) odporem. Příkladem může být velmi rozšířená a denně užívaná modlitba *Anděl Páně*. Zvolání před třetím *Zdrávas, Maria* této modlitby je vyňato z Prologu Janova evangelia. V době Sušilově se toto zvolání překládalo jako „A Slovo tělem učiněno jest“ a tento překlad z Vulgáty (*et Verbum caro factum est*) byl tak hluboce zakořeněný a zaužívaný, že nejen Kralická bible z roku 1613, ale dokonce i verze Karafiátem redigovaná z roku 1915 tento výrok užívají podobně⁵⁷. Sušil se rozhodl navrhnout nový překlad, který považoval nejen za teologicky korektní, ale přesnější i z hlediska českého jazyka. Jeho návrh zněl: „A Slovo se pletí stalo.“ A tento, na svou dobu zřejmě příliš radikální návrh v dopise Vinařickému obhájí slovy, která lze vztáhnout na všechny jeho úpravy textů Nového zákona: „Není překlad ten k tomu určen, aby ihned byl do knih církevních uveden, nýbrž jen pokus, aby co nejvěrněji a nejdopadněji slova svato evangelická se v našem jazyku ozývala.“⁵⁸

Když odpor proti slovu *plet'* narůstal, vzdal se ho⁵⁹, ale rozhodně se nevzdal nové větné konstrukce, protože ta původní mu připadala příliš poplatná latinskému jazyku a nahrazení pasiva *učiněno jest* z latinské předlohy zvrtným *se stalo* zdůvodňuje slovy:

Slovo *stalo se* bezmála vaditi nebude. Říkáme ovšem při modlitbě *Slovo tělem učiněno jest*; ale to jest holý latinismus, latiník nemohl jinak přeložiti, ale nedostatek z Říma v kraje našeho jazyka uváděti, nebylo by ani moudře ani s prospěchem. Předkové naši v tom nešli dobrou cestou.⁶⁰

překlady se snažil dokázat, že čeština je schopná adekvátně se zmocnit cizojazyčných textů. Srov. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, ed. Jiří Opelík, Praha: Academia, 2000, sv. 2/II, s. 1105.

⁵⁷ Přesněji používají: „A Slovo to tělo učiněno jest.“ Srov. *Bible Kralická*, 1613.

⁵⁸ Vychodil – Sušil, *Z doby Sušilovy*, s. 479.

⁵⁹ Důvod k ústupku zdůvodňuje slovy: „Leč nejsem já ten, abych hádky počínal neb jim příležitost dával. Národ náš dosti jest mal a ztenčen; což síly tu potřeba drobiti? Proto rád ustoupám v té příčině a prosím ve verši 14. I. kapitoly sv. Jana položiti a Slovo řědem se stalo místo pletí se stalo.“ Tamtéž, s. 481.

⁶⁰ Tamtéž, s. 481.

Podobně se Sušil rozhodl upravit i modlitbu *Otče náš*. Jde jen o minoritní změny, nicméně i za těmi si stál, a jak ukazuje soudobý jazyk, jeho postřehy a návrhy byly a jsou v souladu se současnou mluvou. Kromě toho, že překládá „jako i my odpouštíme viníkům svým“, tak také v poslední prosbě zkracuje text na „ale zbav nás zlého“⁶¹. Filolog Pavel Julius Vychodil pak v Sušilově životopise⁶² vysvětluje, že není logické používat spojení *zbavit od zlého*, protože je to otrocké přeložení latinského *a malo*. V češtině přece říkáme, že se *zbavujeme něčeho* nebo *někoho*, ale ne *od něčeho* nebo *od někoho*. Tato Sušilova korekce, jakkoli je oprávněná, se však ani s odstupem doby neujala, naopak, Sušil byl pro své úpravy otčenáše nařknut z neúcty k tradici: „...jinde opravoval jazykové chyby (v otčenáši), nedbaje tradice a vždy přihlížej ke stránce dogmatické...“⁶³. Tato dobová kritika je zajímavá především tím, že z pohledu dnešní vědy by Sušilův přístup byl hodnocen spíše s opačným znaménkem: nenechal se strhnout tradicí a pevně se držel objektivního přístupu.

3.2 Zpřesnění překladu jednoslovnými ekvivalenty

František Sušil se v předmluvě k Matoušovu evangeliu poměrně značně rozepisuje o nesprávném překladu některých slov.⁶⁴ Věrnost překladu je pro něj prvořadou záležitostí, protože úkolem překladu je přiblížit Boží slovo čtenáři co nejvěrněji:

Vůbec musí být překladateli pravidlem a opolnou býti, že se ve překladě nic nemá kromě jazyka měniti a že mluva a řeč originálu nemá se ani seslabovati ani stužovati. Co k vytčení starobylosti, vlasti a zvláštního způsobu myšlének a citů se odnáší, to povinnou ve překladě se co možná nejdokonaleji odbýjeti a odrážeti a tu překladatel svobody žádné si osobovati nesmí. V tom jenom, co se týká genia a ducha mluvy a co ku mluvnické povaze a vlastnosti jazyka patří, v tom jenom plnoměrá svoboda převoditeli se ponechává [...] Zkrátka musí dokonalým otiskem a obrazem původu a vzoru svého býti. Při tom ale vezdy jazyk svobodně se pohybovati má, slova nikdy se nemají co nevolná a zpurná násilně přenášeti,

⁶¹ *Evangelium svatého Matouše*, ed. František Sušil, s. 91. V upraveném znění, tedy se soulovím: *svojím viníkům a zbav nás zlého* se můžeme setkat ve slovenské verzi modlitby *Otče náš*.

⁶² VYCHODIL, *František Sušil*, s. 298.

⁶³ HÝSEK, *Literární Morava v letech 1849–1885*, s. 60.

⁶⁴ Rozboru chybných překladů v historii překládání bible věnuje čtyři strany. Srov. *Evangelium svatého Matouše*, ed. František Sušil, s. 7–10.

věty mají nezávadně plynouti a celá povaha překladu ta musí být, aby se věc co do jazyka a jeho stroje původně česky psána býti zdála, avšak všady důstojnost původu vyrážela se.⁶⁵

Z tohoto důvodu vymýšlel i nová slova, která by nejlépe přiléhala originálu, ale současně čtenáře nerozptylovala svou nesrozumitelností, naopak sama byla zprostředkováním původní informace zaznamenané v době Ježíšově.

Typickým zástupcem slova z této kategorie je Sušilem vytvořené sloveso *ustolit* (*se*).⁶⁶ Toto slovo používal Sušil důsledně pro všechny tvary řeckých sloves ἀνακλίνειν (ulehnout k jídlu, zaujmout místo u stolu) a κατακλίνειν (ulehnout ke stolu), které Vulgáta překládá jednotně pomocí slova *discumbere*. Sušil považoval za důležitý nejen věrný překlad, ale snažil se, aby překlad obsahoval i stejný počet slov jako originál. Do češtiny však nebylo zvykem překládat tato slova ve výše uvedených významech. Jeden z důvodů mohl být i ohled na čtenáře či posluchače, kteří nemuseli být obeznámeni s faktem, že se na hostinách leželo na lehátkách. Dalším důvodem mohl být i poněkud zavádějící význam při použití tohoto slova v našem jazyce. Nejlépe tato obtíž vynikne při překladu Lk 12,37b podle Ekumenického překladu: „Amen, pravím vám, že se opáše, posadí je ke stolu a sám je bude obsluhovat.“ Pokud bychom použili přesnější (téměř doslovný) překlad: „Amen, pravím vám, že se opáše, uloží je u stolu, přistoupí a bude je obsluhovat.“⁶⁷, vyznívá to spíše jako péče o nemocné a vyvolává to nejružnější představy, které s jistotou pisatel evangelia neměl na mysli. Navíc samotné použití slova *uložit* také není bez problémů, protože není jisté, že se při každém takovém jídle leželo. Vždy se nabízela možnost na lehátko i sedět.

Sušilův překlad zmíněného verše z Lukášova evangelia zní následovně: „amen pravím vám, že přepáše se a ustolí je a přistoupě obslouží je.“⁶⁸ Je zde celkem zřetelně vidět, že Sušilovo nové slovo *ustolit* (*se*)⁶⁹ téměř všechny výše uvedené výhrady stírá: nese plný význam řeckého originálu, nevyvolává otázky, zda se u stolu leželo nebo sedělo a jedním

⁶⁵ Tamtéž, s. 8.

⁶⁶ *Evangelium svatého Lukáše*, ed. František Sušil, s. 81, 125, 140.

⁶⁷ Překlad podle *Bible: český studijní překlad*, 2. souborné vyd., (1. vyd. bez poznámek), Praha: KMS, 2010.

⁶⁸ *Evangelium svatého Lukáše*, ed. František Sušil, s. 25.

⁶⁹ František Štěpán Κοττ, „Ustoliti,“ in *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl čtvrtý, T–Y*, s. 445–446.

slovem nahrazuje jedno slovo originálu. Kromě toho je zřetelnou odvozeninou od slova *usadit* (*se*) a čtenář nemá problém s porozuměním. Nakonec tedy jediným problémem je novost tohoto slova, které při prvním výskytu mírně překvapí, ale dále se už spíše očekává, než že by bylo překvapením.

Velmi významným slovem v této kategorii slov tvoří dnes prakticky běžně používané (alespoň v katolických kruzích) slovo *celopal*⁷⁰. V překladu biblických textů používaných v současnosti při liturgii římskokatolické církve⁷¹ se toto slovo objevuje celkem devětačtyřicetkrát ve Starém zákoně. V Novém zákoně pouze dvakrát v listě Židům na místě, kde se dvakrát cituje starozákonní text (Žid 10,6.8), tedy na stejném místě, kde ho ve svém překladu používá i F. Sušil. Toto slovo vzniklo jako přímý překlad řeckého slova *όλοκαυτώμα*. Opět zde vidíme velmi věrnou kopii řecké předlohy včetně významu.

Do této kategorie je pak možno zařadit i slova *vinák*⁷² (řec. *οἶνοπότης*, lat. bibens vinum) a *obhrouť*⁷³ (řec. *παρεμβάλλειν* lat. circumdare). Ovšem jejich použití je v celém překladu Nového zákona tak vzácné, že je zde nebudeme podrobněji rozebírat.

3.3 Spor o překlad slov *sarx* (σάρξ) a *soma* (σώμα)

Hned na úvod bylo řečeno, že Sušil překládal Nový zákon a opatroval ho komentářem i z důvodu rozvoje teologie v našem jazykovém prostředí. Díky obsáhlému komentáři se mohl dotknout prakticky všech teologických disciplín, a tedy i zavádět novou nebo posilovat stávající terminologii.

Sušil se nejednou svěřil, že z knih Nového zákona je jeho srdci nejbližší Janovo evangelium, protože jak sám píše: „celé písmo svaté jest mi vzácné, svato, líbezno a přechutno; ale nade vše jsou mi lahodni a sladci

⁷⁰ „Dříve povídaje: Žertev a obětí a celopalů a obětí za hřích nechtěl jsi...“ *Listy apoštolů*, ed. František Sušil, s. 92. A Přidává definici: „Celopaly či zápaly byly oběti, kteréž zcela se spalovaly, jak již samotné jméno celopal vyjadřuje;“ Tamtéž.

⁷¹ Tento překlad byl pořízen v 70. a 80. letech 20. století skupinou biblistů pod vedením Václava Bognera.

⁷² „Aj člověk žrouť a vinák, přítel celníků a hříšníků.“ *Evangelium svatého Lukáše*, ed. František Sušil, s. 79; Lk 7,34b.

⁷³ „Nebo přijdou dnové na tebe a obhrouť tebe nepřátelé tvoji náspem a obklíčí tebe a sevrou tebe odevšad.“ Tamtéž, s. 185. Lk 19,43.

tokové a strumenové, jenž v Janu co v ráji tekou a pole a zahradu ducha lidského blaze ovlažují. Nejednou jsem při práci té nebeskou radostí se rozslzel a zdá se mi, že veškeren ten mír nad tím evangeliem velebný se do duše mé spouští.⁷⁴ A je to právě Janovo evangelium, které Sušila vedlo k tomu, aby rozvíjel a upevňoval teologický aparát, jak sám píše v dopise K. Vinařickému ve snaze obhájit nové termíny, které při překladu a výkladu Janova evangelia použil:

Nejednou jsem se [...] tázal, zdaby nebylo lépe ostati při slovu obvyklém a nevná-
šeti mezi národ věcí nových, jichž on bez urážky sotva snese. S druhé strany ale se
mně naskýtalo, že pokrok nějaký i v jazyku se státi musí, ač má-li theologie vědec-
ká u nás se ubydliti, a že v tom nejlépe bude, když vzkřísíme a z rumů vyneseme
ty plíky zlata, jichž předkové naši zanedbali, ješto mysl jejich samými hádkami za-
nesena byla. Náramně šetření zvyku a nezvyku se mi tuto zdálo škodlivu býti, ano
zdálo se mně, že my povinni jsme zahozené poklady opět v obor zvyku a užívání
uváděti, nechceme-li se nějakého duchovního lakomství dopustiti.⁷⁵

Z úryvku je zřejmé, že Sušil nemá v úmyslu zavádět novoty, ale spíše se vrátit k tomu, co zřejmě (jak on předpokládal) naši předkové alespoň ve věcech náboženských a církevních používali.

Již několikrát jsme narazili na zmínku o slově *pleť*, které si Sušil vybral, aby jím nahradil řecké *sarx* (σάρξ) a latinské *caro*. Proč použil právě slovo *pleť*, zdůvodňuje opět Vinařickému ve svém dopise, ve kterém se snaží toto slovo v překladu Janova evangelia zachovat:

Kdyby šťastnou náhodou zlomek⁷⁶ neb. p. Hankou nalezený nebyl nám ukázal, že v řeči naší slovo *pleť* má se užívat tam, kde Řek má slovo σάρξ, nebyl bych se směl nikdy té věci opovážiti. Nyní ale považuji tu šťastnou náhodu za zvláštní dobrodiní Boží a zdá se mně že bychom proti Prozřetelnosti se prohřešili, kdybychom majíce tak sličné slovo *pleť*, jehož na šedesáte millionů Slovanův užívá, sami o zlé své ujmě jím pohrdati měli.⁷⁷

⁷⁴ VYCHODIL – SUŠIL, *Z doby Sušilovy*, s. 480.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Jde o staročeský překlad útržku evangelia sv. Jana z 10. století, který objevil Václav Hanka. V době Sušilovy publikační činnosti o pravosti tohoto úryvku Janova evangelia nebylo mezi odbornou veřejností pochyb. Dokonce i filolog Jan Gebauer se (na rozdíl od Rukopisů) pravosti tohoto útržku erudovaně zastává v samostatné publikaci z roku 1881. Chemické ani paleografické rozborů neodporují možnosti vzniku v 10. století. Srov. Jan GEBAUER, *Staročeský zlomek Evangelia svato-Janského a filologická svědectví jeho původu*, Praha: Maticе česká, 1881, s. 134–136.

⁷⁷ VYCHODIL – SUŠIL, *Z doby Sušilovy*, s. 479.

Aby svůj postoj vysvětlil všem čtenářům přeloženého Nového zákona, rozhodl se i do předmluvy k Janovu evangeliu vnést důležitou poznámku, která nám ještě hlouběji a jasněji poukazuje na Sušilovo uvažování:

Ovšem slovo *pleť*, abychom nejhlavnějšího úrazu dotkli, to nejvíce závadným se nejednomu býti vidí a nejeden se nad užíváním jeho horší. Ale slova toho v theologii zhola se lišiti a ho postrádati nemůžeme. Jest náuka církve, že ve velesvátosti Ježíš Christus pod podobami chleba a vína s pleť a krví, s tělem a duší, s božstvím a člověčenstvím přítomen jest; medle prosím, jak možno se zde beze slova *pleť* obejít? [...] Dokonce pak, když žádostivost v písmě pletí, *σάρξ* caro sluje, slušno-li ve větě, *pleť žádá proti duchu a duch proti pleti* navezdy ostávat při překladě: *tělo žádá proti duchu a duch proti tělu*, aby tak se zdálo, že hřích v tělu a tedy ve hmotě počátek a sídlo má? Šedesát millionů Slovanův užívá toho slova v bohoslužbě a v theologii, ač život jejich pospolitý ho nezná. I myslíme, že ne nadarmo slovo to co převzácná reliquie nás z rozbitín času došla, a bylby nevďek jí bez dějné účty ponechávati. Ovšem že národ náš po toli století se bez toho terminu obešel, ale také theologie žádné neměl.⁷⁸

Z úryvku celkem jasně vysvítá, co vše měl Sušil při překladu na mysli. Na prvním místě je to snaha co nejvěrněji zprostředkovat poselství posvátného textu. Dále je zde čitelný poukaz na jakousi slovansko-duchovní sounáležitost. A v neposlední řadě je tu snaha už do překladu Písma zakomponovat slova, která nemusí nutně být součástí běžné mluvy, ale stane se z nich jasný a s ničím nezaměnitelný teologický termín. Vezme-li se v potaz, že Sušil se profiluje především jako biblista (ačkoli v jeho době se takto úzká specializace neužívala), je velmi potěšující vidět jeho teologicko-antropologický argument ve prospěch lidského těla, které bylo stvořeno jako dobré, bezhříšné a bylo narušeno až prvotním hříchem.

Cenzor, jak už bylo poznamenáno výše, nedovolil prosazení slova *pleť* do biblického textu. Nicméně v komentářích, a to i synoptiků, se tento výraz bez potíží využívá. Vzhledem k tomu, že Sušil opravdu potřeboval toto slovo pro některé své závěry v komentářích, nebylo už ani možné ho úplně vymazat. Nejkriklavější případ takového použití slova *pleť* uvádí následující úryvek z komentáře k Janovu evangeliu:

tím Logos či Slovo stalo se, čím dříve nebylo, člověkem, nepřestávajíc býti, čím odvěčně bylo, druhou v božství osobou. Dí *stalo se*; odtud jde, že člověk Ježíš nebyl dříve, tak že by se teprve nápotom byl Logos s ním spojil, nebřž člověk Ježíš člo-

⁷⁸ František Sušil, „Předmluva,“ in *Evangelium svatého Jana*, nečíslováno.

věkem se stal tehdá, když Logos člověckou přírodu přijal. Dí *pleť* a nedí *tělo*, aby křehkost a slabotu těla lidského a tím velikost lásky Páně vyličil.⁷⁹

Sušilovo pojetí termínu *sarx*, který nahrazoval novým českým termínem *pleť* je v naprosté harmonii s pojetím současné teologie, jak můžeme vidět z následujícího úryvku: „*Sarx*‘ označuje celého člověka, avšak důraz padá na jeho křehkost, slabost, smrtelnost a zranitelnost. Jestliže Boží Syn zjevuje nesmírnou Boží lásku k člověku, pak je to v současné situaci člověka a světa nevyhnutelně spjata se zjevením zranitelnosti, kterou s sebou tato naprosto svobodná Boží láska nese.“⁸⁰

ZÁVĚR

Současníci i následovníci Sušilovi příliš nevítali jeho snahu obohacovat naši mateřštinu v biblickém komentáři a už vůbec ne ve vlastním překladu biblického textu. Navíc, jak jsme mohli číst na začátku tohoto článku, pozdější kritici (navzdory tomu, že patřili i mezi Sušilovy žáky) svoji nevoli dávali najevo ještě halasněji.

Je třeba přiznat, že Sušilova invence byla poněkud přemrštěná, ovšem je také potřeba mít stále na paměti hlavní Sušilovy motivy. Na prvním místě není jeho motivací vytváření nových slov za jakoukoli cenu. Jak je z výše uvedeného textu patrné, šlo v jeho případě o pokusy obohatit především teologický a biblický slovník naší mateřštiny, a to se nakonec (i když jen ve velmi nepatrné míře) podařilo. Teologické bohatství celé církve (a nejen ono) napříč dějinami shromážděné v tomto jediném díle od jediného autora bylo, a dodnes je, něčím jen těžko vyčerpitelným.⁸¹

Navíc sám Pavel J. Vychodil jako rajhradský benediktin referuje, že se v klášteře ještě za jeho dob (tedy více než třicet let po Sušilově smrti)

⁷⁹ Vidíme zde, že poznámky již byly napsány a postaveny tak, že očekávaly použití slova *pleť* přímo v překladu. Došlo tedy pouze ke změně překladu evangelia, nikoli však k patřičným úpravám v komentáři. Srov. *Evangelium svatého Jana*, ed. František Sušil, s. 21.

⁸⁰ Ctírad Václav Pospišil, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, 4. vyd. Praha: Krystal OP, 2010, s. 207.

⁸¹ Doslova až pod nos servíroval českému čtenáři přeložené výroky od apoštolských otců, přes středověké světky (sv. Bernarda, sv. Terezie Veliké, sv. Tomáše Akvinského, sv. Františka z Asissi), až po závěry tehdy soudobých (a často i nekatolických) teologů. Bohužel však při čerpání informací od svých současníků neuvádí ani autora ani dílo.

četlo z Nového zákona podle Sušilova překladu a že to bylo čtení velmi příjemné na poslech.⁸² Jinými slovy: Sušil vytvořil svůj vlastní styl (či dokonce jazykový dialekt), do něhož přeložil Nový zákon a v němž napsal i komentář. Kdo se mu podřídí a vstřebá ho, nemá se Sušilovými komentáři prakticky problém⁸³ a získává přístup k nemalému pokladu. Naopak při pokusu „přeložit“ některé pasáže Sušilových komentářů do soudobé češtiny se velmi rychle ukáže, že šíře, hodnota a síla Sušilova vyjádření se tímto „překladem“ vytrácí a ztrácí na působivosti.

Sušilovo zacílení na rozvoj teologie v naší zemi bylo hlavním motivem při jeho tvorbě a práci s jazykem. Nemáme k dispozici žádný vědecký aparát, pomocí něhož bychom mohli objektivně zhodnotit, do jaké míry jeho úsilí ovlivnilo vývoj teologie v našich krajinách, ovšem můžeme s čistým svědomím konstatovat, že jeho snaha přinejmenším ukázala určitý směr a vybídla další schopné duchy jeho doby k zapojení se do užitečného díla. Navíc je z výše uvedeného zřejmé, že Sušilovy jazykové pokusy a snahy měly své opodstatnění, a i v současnosti podobné přístupy mají svůj smysl a jsou žádoucí. Lze to vyjádřit i slovy, která použil sám Sušil v předmluvě k Janovu evangeliu: „Každý pokrok ve vědách nás hlouběji v písmo uvádí, nové strany, nové hlubiny v něm otvírá a na nová rozjímání nás přivádí. Ani filologie takové služby se odpírati nesmí a theologie by jenom se škodou svou co chabonervá stařena podobným osvěživým vanotům se uzamykala.“⁸⁴

Linking the Language and Theology of František Sušil Used in His Commentary and Translation of New Testament

Keywords: František Sušil; Biblical Commentary; Biblical Translation; Nineteenth Century; the New Testament; Czech Language Enrichment Process

Abstract: The aim of this study is to point out the importance and complexity of mother tongue enrichment in an effort to develop or build a theology and a theological dictionary. Using the example of the national revivalist, theologian and Biblical scholar František Sušil working in the nineteenth century in Moravia, various approaches and motivations for

⁸² Srov. VYCHODIL, *František Sušil*, s. 302.

⁸³ Ano, problémem zůstávají některá uměle vytvořená slova, jejichž význam je třeba dohledávat v Kottově slovníku, a pak nejednoznačnost některých spojek, jak bylo uvedeno výše.

⁸⁴ Sušil, „Předmluva,“ in *Evangelium svatého Jana*, nečíslováno.

developing and expanding the mother tongue can be observed. In addition to word formation using standard word-composing approaches and verb substantiation, there will also be a focus on Sušil's original work, which attempts to refine the translation of Scripture and enrich the theological dictionary with new words which were missing in the Czech language in nineteenth century theology. The evaluation points out Sušil's excessive efforts, which somewhat adversely affects his own work, but which also forces us to think about our language even at present.

ThLic. Ing. Jiří Janalík
Biskupské gymnázium v Brně
Barvičova 85
602 00 Brno
jiri.janalik@gmail.com